

LA DECORACIÓ MUSIVA DE LA *DOMUS* DE CAN BENET (CABRERA DE MAR. EL MARESME)

L'ÀMBIT D'*ILTURO* (BURRIAC)

Fins fa poc temps Cabrera de Mar era, i és encara, notícia pel poblat ibèric de Burriac; és el poblat més extens conegut de l'antiga regió laietana, el seu recinte emmurallat és de 7 a 10 ha, també cal afegir-hi el seu *hinterland* immediat: necròpolis, camps de sitges, algun hàbitat dispers, tot prop del poblat, però darrerament en aquest àmbit s'han fet importants descobriments de l'època romana, tant republicans com imperials; pel seu palès interès cal remarcar els primers, perquè ens proporcionen la informació que ens mancava per explicar amb més coneixement de causa l'espai de temps que va transcórrer entre el declivi del poblat ibèric i la ciutat *ex novo* d'*Iluro* a la costa (Garcia *et alii*, 2000; Clariana 2002).

Els romans instauraren una estructura imperial que es recolzava, en la seva base, en la *civitas*; aquesta estava presidida per un nucli urbà de dimensions diverses, en alguns casos creats *ex novo*, com *Barcino*, i en altres reutilitzant els precedents com *Emporion*.

En el cas d'Empúries, els romans van aixecar la nova ciutat al costat de la grega (*Emporion*) i de l'hàbitat indígena (*Indika*), i el resultat de la fusió va ser *Emporiae*.

Aquest procés va ser possible, en bona part, perquè les tribus ibèriques de la zona, malgrat els nombrosos conflictes inicials, es varen anar apaivagant, la qual cosa facilità llur integració al nou ordre establert pels romans.

En el cas de Burriac, és simptomàtic que la seva màxima expansió es donà precisament en el segle II aC (és molt possible que les emissions monetàries ilturonenses fossin conseqüència de la seva condició *stipendiariae*, és a dir, subjecta a tribut).

Les troballes del nucli de l'habitable de can Benet i de les termes de ca l'Arnau/can Mateu fan pensar si els romans, inicialment, seguiren el mateix criteri que el d'*Emporion-Emporiae*, és a dir, aixecar un nucli urbà en l'àmbit exterior del poblat ibèric que ja havia sobrepassat les seves muralles, i que seria on s'encunyarien els mòduls amb la llegenda d'*Iluro* (Martí 2003); es tracta d'una hipòtesi que ens ve recolzada per l'exhumació dels jaciments esmentats.

LES TERMES DE CA L'ARNAU I DE CAN MATEU

Es varen posar al descobert en les intervencions arqueològiques dels anys 1997-1998 (Fig. 1).

S'hi varen localitzar dos jaciments sobreposats: les termes i un posterior centre de producció d'àmfores per al vi.

Les termes tenen una dimensió de 450 m², la qual cosa fa suposar si tindrien un caràcter públic, d'acord amb la importància del nou nucli.

Presenten una cronologia anàloga a la de les habitacions de can Benet, és a dir, des de la meitat del segle II aC fins al primer quart del segle I aC.

EL NUCLI HABITACIONAL DE CAN BENET

Excavacions: anys 1999-2000 i una segona en el mateix any 2000.

Es va posar al descobert un conjunt d'habitacions (Fig. 2), d'entre les quals destaquen les corresponents a una *domus* –que possiblement pertanyia a un notable de l'administració romana–, pavimentada amb mosaics *opus signinum tessellatum*, de factura itàlica, on els temes decoratius geomètrics es combinen amb tesselles blanques de marbre i en menys proporció de negres d'origen volcànic.

En total, fins al 2003, s'han comptabilitzat set mosaics que corresponen a set espais pavimentats:¹

1) Un *fauces* o passadís decorat en una banda lateral, on figura una greca de meandres amb esvàstiques i quadres intercalats, amb una tessella negra al seu interior, i a cada costat una línia recta de tesselles que fan de marc.

En la banda est, un camp cobert per una retícula de rombes formant una malla, en les tangents dels quals hi ha una tessella negra; aquest motiu contacta directament amb la paret est, que fou construïda posteriorment en una possible remodelació, la qual cosa va comportar la fractura del mosaic; cal assenyalar que l'habitació veïna, corresponent a aquest costat, no es troba pavimentada, fet que fa pensar si era per on s'estendria el susdit mosaic d'acord amb el rectangle que es defineix pel desenvolupament de la greca. Les tesselles blanques estan col·locades en punta (Foto 1).

2) Habitació rectangular, amb un mosaic de 30 m². En les primeres excavacions (1999-2000) va ser localitzat l'angle NO. Al voltant del tema hi ha una línia discontinua de tesselles que emmarca dues retícules de quadres que es simultaniegen, una amb tesselles blanques i una altra amb negres, en ambdós casos equidistants, de forma que cada tessella fa de centre del quadre del color contrari (Foto 2).

En les segones excavacions (2000) es va trobar el centre o *emblemata* enquadrat també per una greca amb meandres d'esvàstiques, i en la part central una retícula de rombes similars als del mosaic núm. 1 (Foto 3).

3) Possible *peristylum* o porxo exterior, amb un paviment tessel·lat amb quadres blancs i negres simultaniejats, com en el mosaic núm. 2. Les tessel·les, també col·locades equidistants (Foto 4).

4) Petita habitació amb un *opus signinum* sense decorar.

5) Habitació de 17 m² amb un paviment bastant fracturat que presenta una decoració a base de rengles de meandres d'esvàstiques entrecreuats, amb un marc d'una línia discontinua i una altra de contínua a la banda; el tema es desenvolupa sobre un *signinum* de to negre, la qual cosa dóna més relleu a les tessel·les blanques (Foto 5). El color negre es va aconseguir mitjançant l'aplicació d'escòria de ferro en la composició del *signinum*, que és una tècnica que ja fou vista a Sant Boi, esmentada per Serra i Ràfols (Serra 1969).

6) Habitació rectangular on es repeteixen els mateixos motius decoratius: a la banda, una greca de meandres amb esvàstiques i quadres intercalats amb tessel·la al bell mig, camp de quadres marcats amb tessel·les blanques i negres equidistants i emblema amb una malla de rombes (Foto 6).

7) A la cantonada SE, que dóna a l'actual riera de Cabrera, fragments dispersos d'*opus signinum* tessel·lat; s'hi perfila una petita línia de tessel·les, un angle amb tres tessel·les i alguna de solta (Foto 7) (Martín 2002).

PROCÉS HISTÒRIC

De les excavacions de can Benet no s'ha publicat encara el seu estudi definitiu (agost 2003), però per les seves característiques contextuals ja s'evidencia que el marc cronològic serà el mateix que el de les termes de ca l'Arnau/can Mateu, és a dir, de mitjan segle II aC a primer quart de segle I aC, període aquest últim en el qual s'inicià la vida de la nova ciutat d'*Iluro* a la costa, fundada d'acord amb els criteris de l'urbanisme romà.

Aquestes dates coincideixen plenament amb les de la mateixa tipologia de mosaics *opus signinum tesellatum* amb tema geomètric simple, que es posaren al descobert a la part central de la península italiana, des d'on es va importar aquesta moda per la nova població itàlica de la mateixa procedència que s'anava instal·lant per les contrades hispàniques en poder de Roma.

El nom de *signinum* ens ve de la població italiana de Signia; es feia a base de morter de calç, al qual es barrejaven fragments de ceràmica triturada, que eren els que donaven el to vermellós. De la mateixa època és l'*opus testaceum*, igual que el *signinum*, però amb rajola i teula triturada, en comptes de ceràmica.

L'*opus signinum tesellatum* és el resultat d'inserir tesselles de color blanc (calcàries) i amb menys quantitat negres (volcàniques) al *signinum*, amb les quals es configuren les motivacions geomètriques i més endavant també figurades.

En l'*opus fliginum*, molt semblant al *signinum*, la superfície es cobreix amb tesselles de ceràmica amb incrustacions de petites pedres tallades en forma de cubs, configurant també formes geomètriques (San Nicolás 1998; Ginouves 1985).

No obstant això, el lloc d'origen del *signinum* tessellat cal situar-lo no a Itàlia, sinó al nord d'Àfrica, concretament a les àrees de Cartago i Kerkouane, per això també se'l coneix amb la denominació d'*opus punicum*. És un tipus de paviment que es va desenvolupar entre els segles V al III aC. Dels diversos models es conserva un exemplar tardà, que més aviat és un *opus fliginum*, la superfície del qual està coberta amb tesselles de ceràmica i amb incrustació de blanques de marbre col·locades de forma equidistant, així formen una retícula de quadres (Museu del Bardo, Tunísia) (Ben Abed *et alii* 2002).

A principis del segle II aC la moda es va estendre per Itàlia, on la decoració *opus punicum* o *signinum tesellatum* tant es va utilitzar per cobrir els sols com les parets, alternant-se amb el primer estil pompeià que tenia una disposició més aviat murària (segles II i principis I aC). Cap a l'any 100 aC trobem el segon estil, que ja va introduir arquitectures amb perspectiva i conceptes megalogràfics, amb la qual cosa ja es preludien els programes iconogràfics que tindran un gran desenvolupament en el període imperial fins al baix imperi, amb la temàtica figurada dels paviments *opus tesellatum*, conjuntament amb la decoració pictòrica evolucionada i l'escultòrica.

Aquesta és la moda que els primers funcionaris i colonitzadors itàlics portaran cap a les noves províncies hispàniques, i que ens apareix a can Benet de Cabrera de Mar.

D'aquesta inicial difusió, Itàlia n'és un bon exemple; entre molts d'altres llocs trobem la vil·la de Prato de Sperlonga, situada a la riba de la mar Tirrena, al sud del Laci (Broise i Lafon 2001), excavada per l'Escola Francesa de Roma, on es va localitzar la *pars urbana* d'una important vil·la amb diverses estances pavimentades i decorades, ja amb un repertori temàtic sobre *signinum*, compost de quadres marcats per tesselles equidistants, retícules de rombes i meandres d'evsàstiques amb quadres intercalats amb tessella central, temes tots presents a can Benet.

Aquests paviments aviat es difongueren pels territoris hispànics amb façana a la Mediterrània; així, en trobem de primerencs a Empúries, on n'hi ha un a la *Neapolis* amb una greca d'evsàstiques i quadres intercalats amb tessella al mig, retícula de rombes i una inscripció grega amb una expressió amable (Tremoleda *et alii* 1993); també a Tarragona, amb una malla de rombes (Puig i Cadafalch 1934) i els susdits de Cabrera de Mar.

Aquests temes decoratius aniran evolucionant amb el temps, incorporant nous temes de disseny geomètric i noves composicions; així ja en trobem una gran difusió al segle I aC, com poden ser els exhumats en diferents indrets del *Conventus Cartaginensis* (Ramallo 1979-1980), a la veïna *Baetulo* (Badalona) (Guitart 1976), o en l'esmentada ciutat romana d'Empúries (Tremoleda *et alii* 1993).

En el segle I aC ja s'incorporen, a més dels temes geomètrics, que ja han esdevingut clàssics, els figurats com els dofins, impresos amb figura estilitzada; és el cas dels de la Casa de los Delfines de Velilla d'Ebre, a la vall de l'Ebre (Beltrán *et alii* 1984), així com els de la *domus* de la plaça Gran de l'antiga *Iluro* (Mataró) (Ribas 1980), i en ambdós casos també compten amb meandres d'esvàstiques en llur temari.

Tot això ens fa pensar que aquesta moda va entrar pels ports de la Tarraconense –és el cas dels mosaics d'Empúries i de Tarragona esmentats–, des d'on es difondria cap a la resta del territori de la Hispania Citerior.

Alguns dels temes no són nous, ja que els trobem en la ceràmica grega, com és el cas dels meandres d'esvàstiques impresos en alguns vasos àtics; així, en una *hydria* que es troba en el Museu de Pergam, a Berlín, hi figura imprès un tema dels personatges de Troia –Menelau, Helena i Paris–, i a més hi ha una sanefa amb meandres d'esvàstiques (350-340 aC) (Fig. 3).

Les esvàstiques seran un tema recurrent en la decoració geomètrica de la musivaria romana, no sols en el període republicà, sinó també en l'imperial i ja sobre *opus tessellatum* (Bonamusa 2002-2003).

Concretament a l'antiga Laietania, les esvàstiques les trobem encara sobre *signinum* tessellat del segle I aC, que cobreixen tota la catifa amb aquesta decoració; és el cas de la vil·la romana de Samalús (Vallès Oriental).

Ja imperials i amb marbre, trobem esvàstiques en diversos jaciments:

- Al *frigidarium* de les termes de Sant Boi.
- A la *domus* del carrer i baixada del Bisbe Caçador de Barcelona.
- A la *domus* del carrer Lladó núms. 45-53 de Badalona.
- A la *villa* de Torre Llauder de Mataró.
- A la *villa* de cal Ros de les Cabres del Masnou.

Aquesta troballa del nucli habitacional de can Benet i de les termes de ca l'Arnau/can Mateu posa de relleu les infraestructures inicials de l'ocupació romana en el territori laietà a la meitat del segle II aC, és a dir, amb anterioritat a la centuriació i cadastre del territori, que segurament es portarà a terme a partir de finals del segle II aC o a principis de l'I aC, per tal de fer el repartiment de l'*ager publicus* provincial als nous colons itàlics, molts dels quals seran veterans llicenciats de l'exèrcit.

Aquests establiments primerencs constaten que en un principi els romans s'establiren a l'àrea del poblat ibèric de Burriac, a la part mitja de la vall de Cabrera, on construeixen aquest important nucli residencial, del qual destaca l'esmentada *domus* pavimentada amb els *opus signinum tesellatum* descrits, decorats amb els mateixos temes que els de les vil·les coetànies itàliques, com la de Prato de Sperlonga.

L'*opus signinum* sense decorar serà utilitzat, normalment, fins a l'antiguitat tardana, com es pot veure en les esglésies del conjunt episcopal de Sant Pere de Terrassa; al tessellat, per la seva banda, cada vegada se li eixampla més la forquilla cronològica, com es posa de manifest en la *domus* del carrer i baixada del Bisbe Caçador, solar de l'antic Arxiu Administratiu o, pel que sembla, en les recents troballes (en curs d'excavació) de la possible *domus* situada a la cantonada dels carrers de Sant Honorat i del Call, ambdós llocs a Barcelona, que per llur context presenten cronologies del Baix Imperi, encara que amb nous elements de decoració com poden ser les creuetes o floretes de cinc tesselles, essent la central moltes vegades de color negre, mentre que les altres quatre son blanques.

Joan Bonamusa i Roura

NOTA

- 1.- Hem d'agrair al senyor Albert Martín, arqueòleg municipal de Cabrera de Mar, la informació oral i gràfica que tan generosament ens ha facilitat sobre els mosaics objecte d'aquesta comunicació.

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV. «Imatges d'Empúries», *Empúries/Electa* (Barcelona 1993), 64-65.
- BELTRÁN, M., MOSTALAC, A. i LAS HERAS, J.A. *Colonia Victrix Ivlia Lepida-Celsa. I. La arquitectura de la Casa de los Delfines* (Museo de Zaragoza 1984).
- BEN ABED, A., BALANDA, E. de i URIBE, A. «Image de pierre. La Tunisie en mosaïque», *Ars Latina* (Tunisie 2002).

- BONAMUSA, J. "Los mosaicos de la Layetania romana", treball de curs de doctorat, període de docència. Inèdit (2002-2003), 116-121.
- BROISE, H. i LAFON, X. *La Villa Prato de Sperlonga*, Ecole Française de Roma (2001), 144-149.
- CLARIANA, J.F. «D'Ilturo a Iluro: d'ibers a romans. Algunes consideracions», *XVIII Sessió d'Estudis Mataronins*, Museu Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura (Mataró 2002), 19-52.
- GARCÍA, J., MARTÍN, A. i CELA, X. «Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (Hispania Tarraconensis)», *Empuries*, 52, Museu d'Arqueologia de Catalunya (Barcelona 2000), 29-54.
- GINOUVES, R. *Dictionnaire méthodique de l'architecture grecque et romaine*, t. 1, Ecole Française de Roma (1985), 150-151.
- GUIPART, J. *Baetulo, topografía arqueológica, urbanismo e historia*, làm. XIII i XX. Museu de Badalona (1976).
- MARTÍ, C. "Las monedas del yacimiento romano republicano de Ca l'Arnau-Can Mateu (Cabrera de Mar. Barcelona)", *III trobada peninsular de numismàtica antiga* (Madrid 2003). Inèdit.
- MARTÍN, A. «Las termas republicanas de Cabrera de Mar (Maresme. Barcelona)», *Actas II Coloquio de Arqueología de Gijón. Termas romanas en el occidente del Imperio* (Gijón 2000), 151-162.
- MARTÍN, A. «El conjunt arqueològic de Ca l'Arnau (Cabrera de Mar. Maresme)», *Tribuna d'Arqueologia 1998-1999*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Barcelona 2002), 211-228.
- MARTÍN, A. *Inventari del patrimoni arqueològic de Cabrera de Mar*, Ajuntament de Cabrera de Mar 2002. Web: www.cabrerademar.org.
- PUIG i CADAFALCH, J. *L'arquitectura romana a Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans (Barcelona 1934), 338.
- RAMALLO, S. «Pavimentos de *opus signinum* en el *Conventus Cartaginensis*», *Pyrenae*, 15-16, pl. I-VIII, Universitat de Barcelona (1979-1980), 287-317.
- RIBAS, M. «Troballes de restes romanes en una casa de la Plaça Gran de Mataró», *Q.P.A.M.*, Museu de Mataró (1980), 372-380.
- SAN NICOLÀS, M^a del P. «El mosaico romano en Hispania», *Addenda. Arqueología y Prehistoria*, U.N.E.D. (Madrid 1998).
- SERRA, J. de la C. «Explotación de hierro en la costa catalana en época ibérica», *I Simposium de Economía Antigua Peninsular* (Valencia 1969).

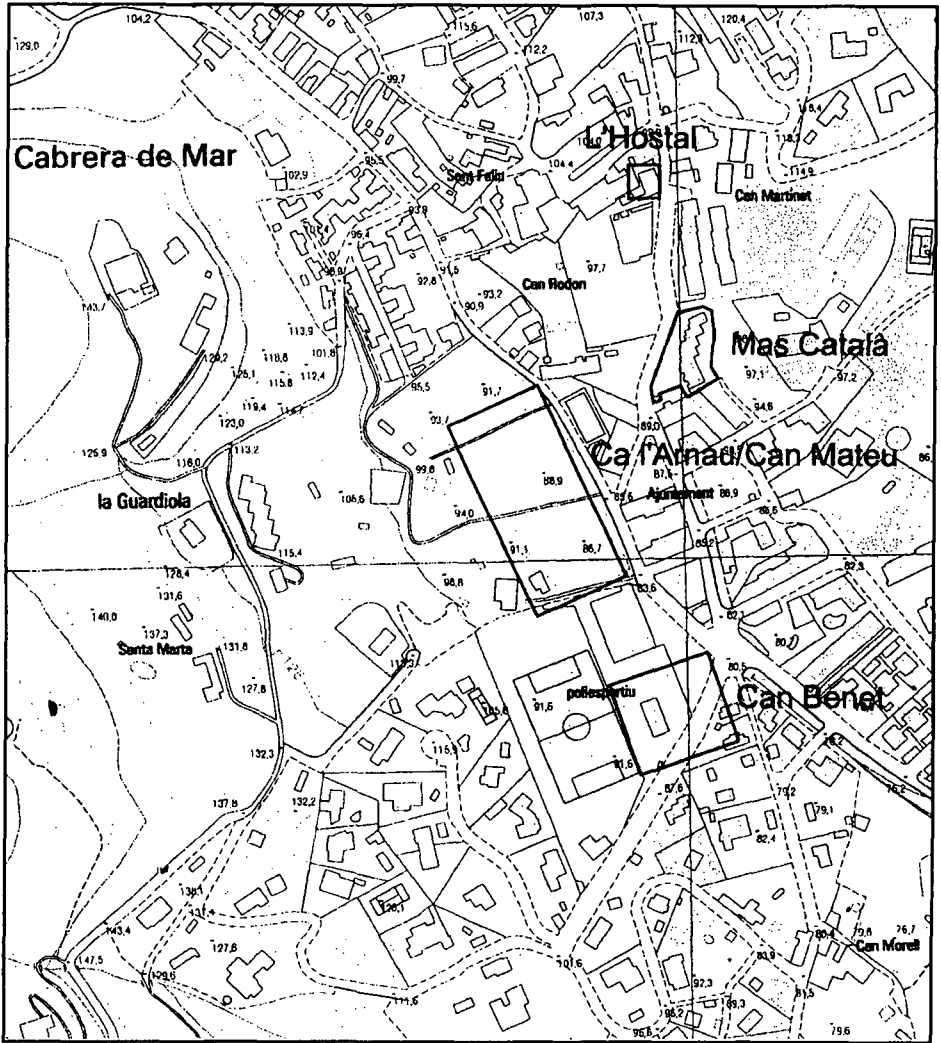

Figura 1. Situació dels jaciments arqueològics de can Benet i de les termes de ca l'Arnau/can Mateu dins el nucli urbà de Cabrera de Mar.

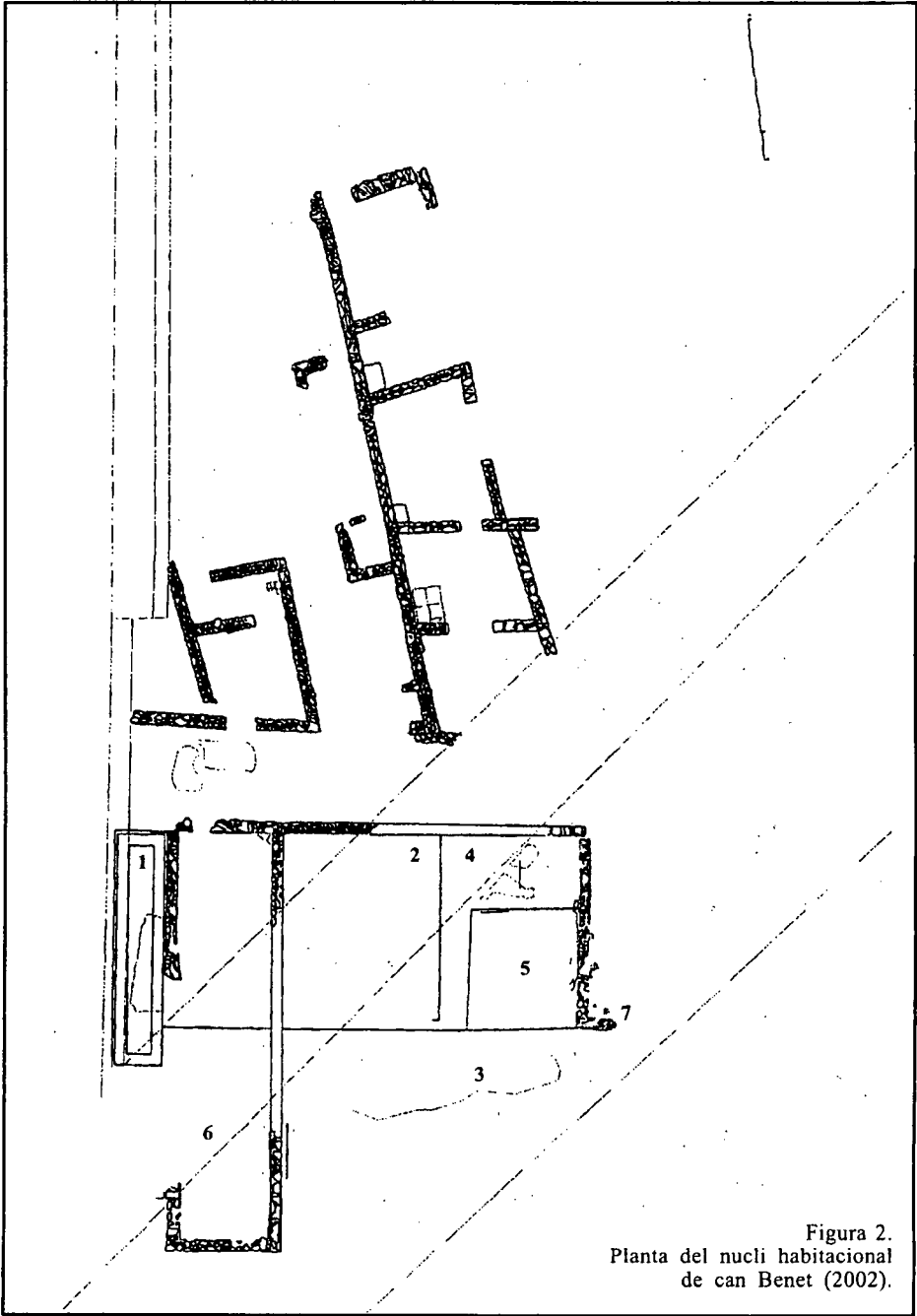

Figura 2.
Planta del nucli habitacional
de can Benet (2002).

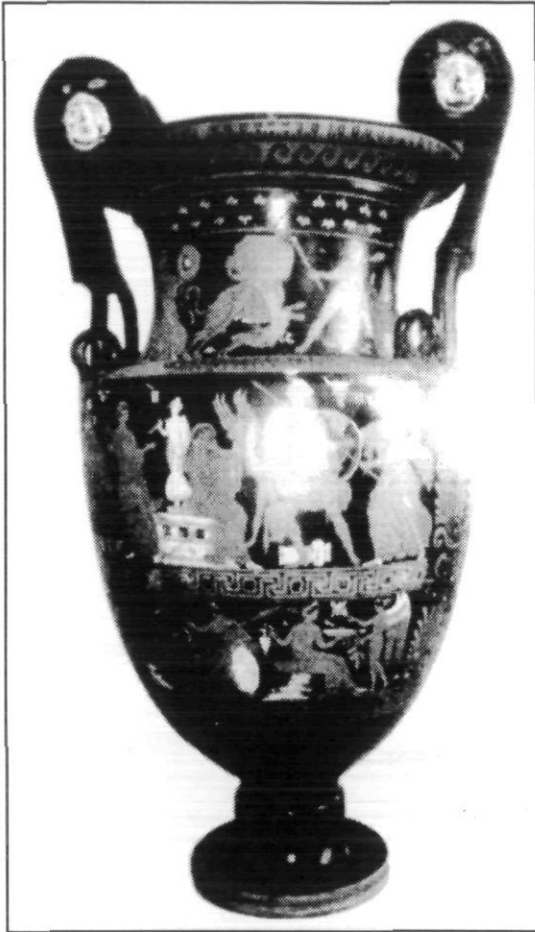

Figura 3. *Hydria* àtica amb una sanefa de meandres amb esvàstiques (Museu de Pergam. Berlín).

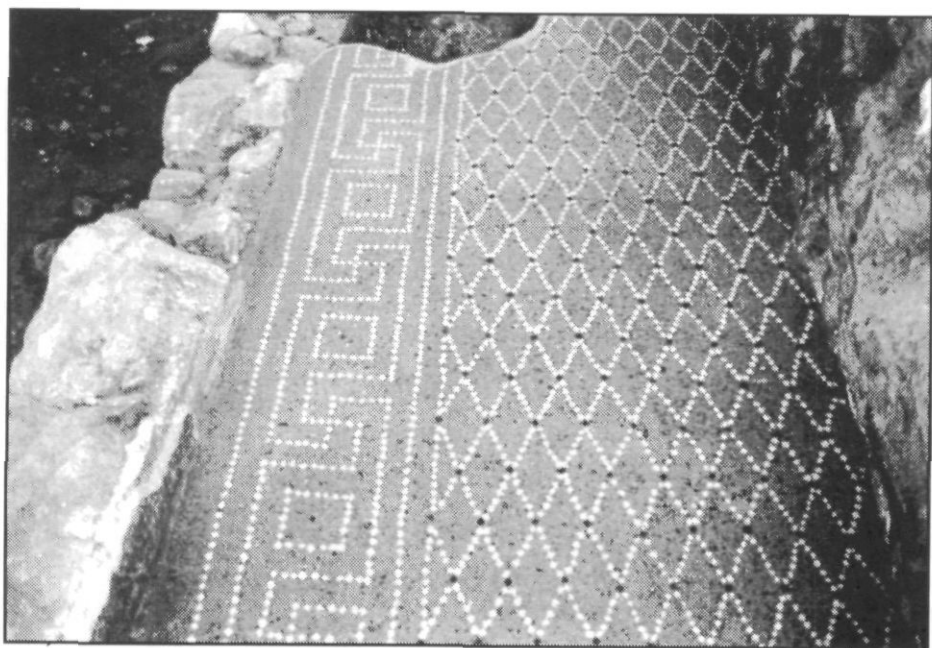

Foto 1. Mosaic, núm. 1. *Fauces*, paviment amb meandres d'esvàstiques i rombes.

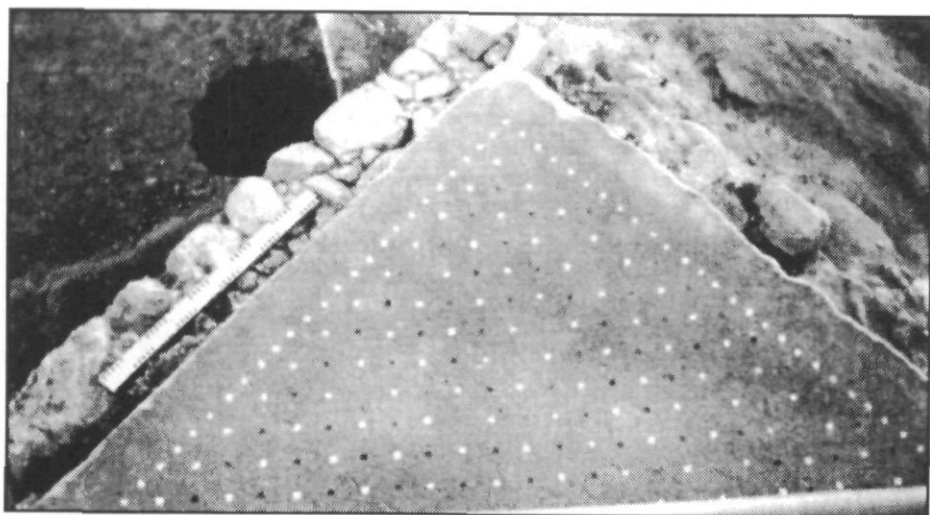

Foto 2. Mosaic, núm. 2, angle. Reticula de quadres.

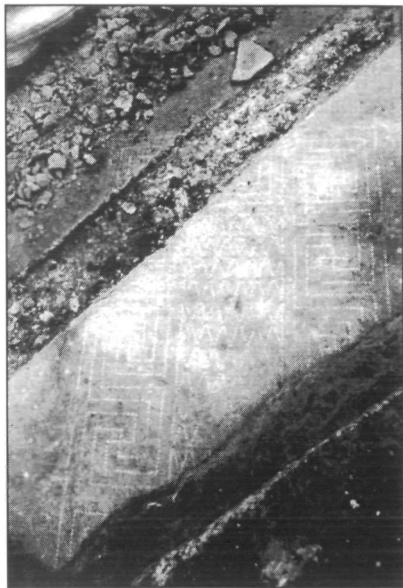

Foto 3. Mosaïc, núm. 2, emblema.
Meandres d'esvàstiques i retícula de rombes.

Foto 4. Mosaïc ubicat en un possible porxo, núm. 3.
Reticula de quadres.

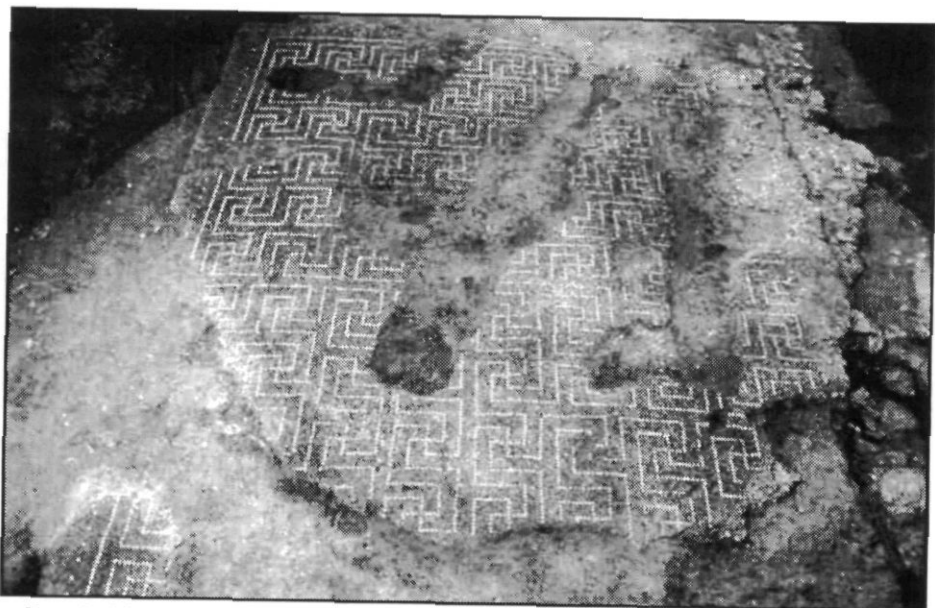

Foto 5. Mosaic, núm. 5. Meandres d'evàstiques sobre *signinum* amb escòria de ferro.

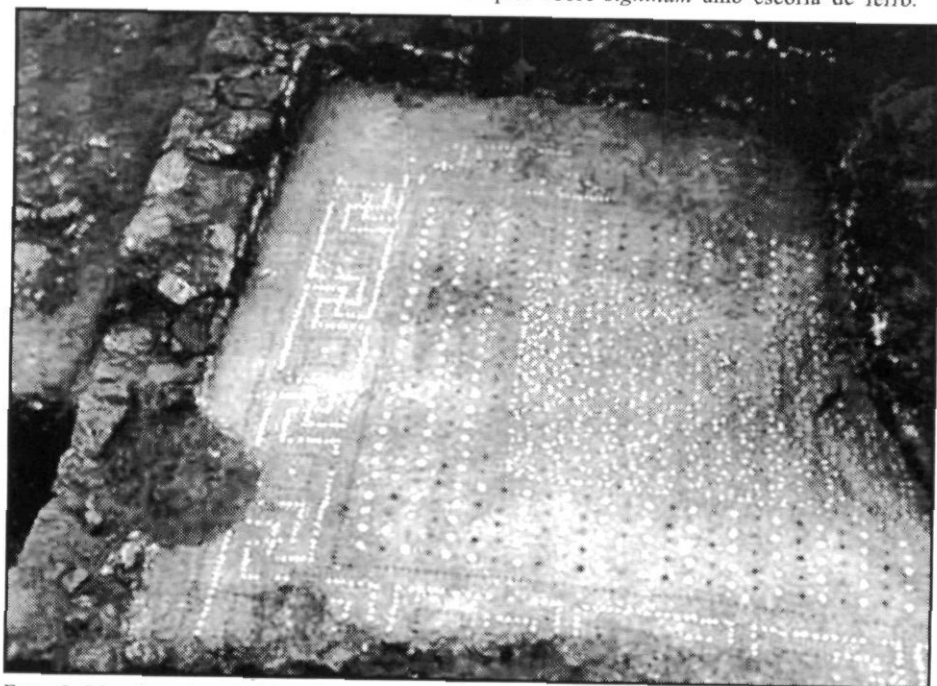

Foto 6. Mosaic, núm. 6. Meandres d'evàstiques, retícula de quadres i emblema de rombes.

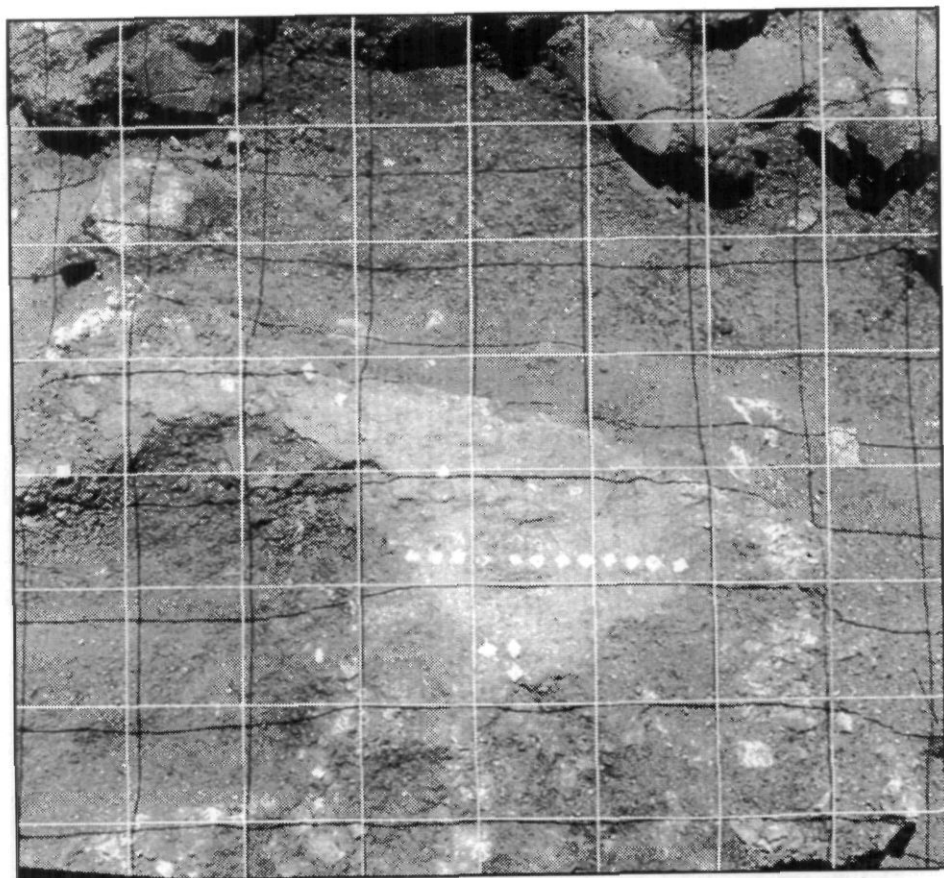

Foto 7. Mosaic situat en un indret indefinit, núm. 7. Restes de paviment tessel·lat.